

Arabako idazleak

URIBARREN LETURIAGA, Patxi
Euskaltzain osoa

Jaun-andreok: agur t'ardi.

Euskaltzaindiaren sorreraren 90. urteurrena dela eta, Euskaltzaindia Euskal Herri osoan zehar egiten ari den ospakizunen harian, gaur Arabako Aldundi honetan batu gara. Beste hainbeste egin zuen orain dela 15 urte 75. urteurrena ospatzerakoan.

Orduko ekitaldian, Arabako euskal idazle batzuei eskaini zien omenaldia. Urte hartan, apirilaren 22an, Aldundi honetan egindako ekitaldia aipatzerakoan, honako hau irakurtzen dugu *Euskera* agerkarian: Erraimun Olabide, Odon Apraiz, Federiko Belaustegigoitia eta Luis Gonzalez de Etxabarri jaunei omenaldia Euskaltzainaren 75. urtemugan. Patxi Altuna jauna eta Manu Ruiz Urrestarazu jauna mintzatu ziren luze, aipaturiko biren (Erraimun Olabide eta Luis Gonzalez de Etxabarri jaunen) bizitzako hainbat zertzelada eskainiz.

Oraingo honetan, niri egokitu zait Arabako euskaltzain osoa naizen adinean, gogoeta-hitzaldi hau egitea. Hori horrela, euskarak Araban izan duen ageriko bilakaera historikoari buruzko hausnarketa laburra eskaini nahi dizuet

Nik euskara idatziaren eremuan nabarmendu direnak aipatuko ditut, beste zenbait, batez ere toponimia alorrean jardun izan dutenak, Manu Ruiz Urrestarazu jaunak aipatuko dizkizularik.

Badira, hala ere, beste hainbat lan isilago, baina ez txikiago, egin dutenak, hots, euskara irakasten nahiz sustatzen jardun izan dutenak. Horiei ere

esker ona agertu nahi nieke, guztiok osotzen dugulako euskararen iraupen-historiaren kate luzea.

Eta nire lanari «**Izan zirelako gara, eta garelako izango dira**» jarri diot izenburua. Hain zuzen ere, lanaren nondik norakoak bideratu nahian ari nintzela bat-batean burura etorri zitzaidan leloa.

Beste zerbait ere gogora ekarri nahi nuke, arloa aztertzen hasi aurretik, hots, **gizakiok une eta toki zehatz batzuetan bizi izaten garela**, eta, horrek sakonean baldintzatzen duela gure ibilbide historikoa. Tokiak eta uneak izugarritzko eragina izan ohi dute bizitzan eta, zer esanik ez, izan du eta du euskararenean ere. Egin-eginean ere, euskara, une historiko batean lurralde zehatz batean bizi izan den gizakiaren komunikabide tresna garrantzitsuena dugulako.

Guztiok dakigu, euskararen ibilbide historikoa Euskal Herriko Herrialde desberdinetan mamitu izan dela historian zehar, hainbatean lurralde bakoitzak dituen berezitasunek baldintzatuta. Hori horrela, Arabako euskararen historia ere bertako geografiak eta bilakaera historikoak baldintzatuta ageri zaigu.

Toponimiak, gehiago edo gutxiago, euskara Arabako lurralde osoan zehar presente izan zela gogora ekartzen digu, bertako euskararen oinarritutako aztarnak toponimoetan agertzen zaizkigun neurrian.

Arabako herrien egituraketak ere, nire ustetan, eragin handia izan du euskararen bilakaeran. Araban, Bizkaian eta Gipuzkoan eta Nafarroako iparraldean ez bezala, mendialdeetan izan ezik, egitura administratiboa herri batuetan oinarritu izan da. Biztanle-gune zehatzetan, elkarren ondoan pilaturiko etxez osaturiko herrietan eratua izanik, ez zaigu etxe-sakabanaketarik ageri.

Horrek, zer esanik ez, nire ustetan, eragin handia izan du euskararen ibilbide historikoan, frogatuta baitago herri handietan askoz ere azkarrago gertatzen direla aldaketa sozio-ekonomikoak, eta immigrazio handiak gertatzen direnean hizkuntzen ordezkapenak ere bai.

Nire ustetan egituraketa horrek eta Lurralde ia osoa lautada zabala izateak, eta bertatik antzinate bide nagusiak igarotzeak, hainbatean ekarri izan dute gaztelania hedatzea eta euskara ordezkatzeari.

Eragin hori hainbatean areagotu egin zen XVII-XVIII-XIX-XX. mendeetan, immigrazioaren eraginaz gainera, gaztelaniazko irakaskuntza indarrez ezarria izan zen adinean. Irakaskuntza horrek, gaztelania hutsean izaterakoan, lehendik egoera larrian zegoen euskara heriotza bidean jarri zuen. Guzti hori gogora ekartzeak etorkizuna eraikitzeko jarraitu beharreko bideen nondik norakoak egokiago asmatzeko argia ekarriko digula uste dut.

Izan zirelako gara

Esan bezala, aurreko gogoeta labur hori egin ondoren, historian zehar Araban euskararen lekuko edota bidegile izan diren zenbait pertsona aipatu nahi ditut. Guzti horiek Arabako euskararen lekuko iraunkor bilakatu dira.

Hori horrela, nire asmo nagusia «*izan zirelako gara*» esaldiaren oihartzun ozena jasotzea da. Aipatuko ditudan idazle guztiak, jaiotzez, familiaz edo bizitzaz Arabako euskarari loturik agertzen zaizkigu.

Halako batzuk, Araba euskalduna izan zela argi eta garbi aditzera emateaz gainera, gure euskarako testu idatzi zaharrak oso urriak izatean, aukerak eskainiko dizkigute Arabako euskalkiaren berriak ezagutzeko.

Bi multzotan batu ditut. Lehenengo multzoan bildutakoak, batez ere, euskarak Araban antzina izandako presentziaren lekuko ditugu. Bigarren multzokoek (XX. mendekoek) zenbait arabarrek euskararen alor ezberdinetan egindako lan eskergaitza gogoratzen digute

XX. mendera arteko lekukoak

Lehen lekukoa: Joan Perez Lazarraga euskal idazlea (1548/1605) dugu. Larreako Dorreko jauna izan zen; oñatiar jatorriko familiako seme zen honen 2004an agertutako eskuizkribua garrantzi handiko idazki gertatu zaigu. Pizkunde garaiko lekuko aparta dugu. 1567 urte inguruan 105 (102 heldu zaizkigu) koplaz osoturiko paper sorta bat utzi zigun euskaraz idatzita, hain zuzen, Gipuzkoako Aldundiak eskuratu eta Patri Urkizuk *Dianea eta Koplak* izenburuarekin argitaratu zuena. Nabarmentzekoa da Lazarragaren idazki hau dugula *Euskal Herria (eusquel erria)* kontzeptua idatzita dakarren lehe-

na. Hiru aldiz agertzen da eskuizkribu osoan. Aurkikuntza oso garrantzitsua izan da, eta euskal hizkuntzalariak aztertzen ari dira. Bertan dugu XVI. mendeko Arabako euskarari buruzko informazioa. Arabako euskalkia eta mendebaleko euskararen historia argitzeko tresna ezin hobea dugula uste dut, inoiz dokumentatu gabeko adizki eta hitzak baitakartza.

Bigarren lekukoa: Juan Perez de Betolaza, itzultzailea (Betolatzan jaioa eta 1600. urtean hila). Kalagorriko eta Galtzadako apezpiku zen Pedro Manso Zuñiga jaunak aginduta *Doctrina cristiana en romance y basquence* itzuli zuen Ripaldaren 1591.eko princeps-etik. Liburu hori 1596an argitaratu zen Bizkaiko Jaurreirian Pedro Kole de Ibarrenen inprimategian. Juan Perez de Betolaza hil ostean zenbait argitaraldi izan zituen. Koldo Mitxelena, garrantzi handikotzat jo zuen liburu hau, bizkaieraz idatzia izateaz gainera, itzultzailea Arabakoa izanik, bertan euskalki horretako hainbat ezaugarri ageri direlako. Garai hartan, Betolatzan euskara mintzatzen zela agertzen digu. Zer esanik ez, liburuxka honek kristau-bidea irakasteko lehen liburua izan zenez, hainbateko eragina izan zuen geroago agertu ziren antzerako liburuetan.

Hirugarren lekukoa: Pedro Ignacio de Barrutia y Basagoitia (1682-1759). Aramaion jaio eta Arrasateko eskribaua izan zena. Ezaguna dugu, 1750. urte inguruan idatzi zuen *Acto para la Nochebuena (Gabonetako ikuskizuna)*. *Euskalzal*e aldizkarian argitaratu zen lehenengoz, J.M. Guerra historialariak aurkitu, eta geroago R.M. Azkueri igorri ostean. XX. mendean, Gabriel Aresti poeta ohartu zen lehen aldiz obraren balioez. Benetan obra bitxia dugu. Antzerki barrokoaren hurbilekotzat jo daitekeen arren, askatasun handiagoz jokatzeko du garaiko arau estuei jarraitu gabe. Lekuko hau ere gogoratu nahi izan dut, Arabako Aramaiok gaur egun ere euskaldun jarraitzen duen arren.

Laugarren lekukoa: Juan Bautista Gamiz Ruiz de Oteo Sabandoko seme (1696-1767). Adinean nahiko nagusia zela hasi zen euskaraz idazten. 20 urte zituela anaia jesuita izateko bidea hartu ondoren, bere kontura egin zituen matematika, historia eta olerki alorreko ikasketak. Autodidakta izan zen. 1728an Iruñeko *La Asunción* ikastetxera ekarri zuten. Han ezagutu zituen Mendiburu eta Kardaberaz, honen lanak argitaratzeko ardura (1760) hartuz. Ezagutzen zituen Larramendiren lanak ere. Euskaraz idazten hasi

aurretik gaztelaniaz jardun izan zuen, 10.000 bertsoetik gora idatzi zituela. 1748an hasi zen bere egunerokoan euskaraz idazten. Euskaraz bi olerki luze eta lau olerki labur idatzi zituen. Guztira 238 bertso. Jesuitak Espainiatik kanporatu zituztenean, 208 liburu zituen gelan. Aipaturiko liburuen artean Pedro Agramont-ek idatzitako 622 folioko *Historia de Navarra*. Atzerriratuta Italian hil zen 1767an. Idazle honek ere euskara erabiltzen zutela Sabandon garai haietan gogoratzen digu. Idazle honen lana Arabako euskara ezagutzeko bide gertatzen zaigu.

Bosgarren lekukoa: Jose Pablo de Ullibarri Galindez (1775/1847) idazle eta politikoa Okondoko semea dugu. Albaitari izan zen honek bizitzako jardun gehiena Bilbon egin zuen. Okondoko euskararen lekukoa dugu. Euskal literaturan jantzia izanik, ongi ezagutzen zituen, besteak beste, Axular, Lecluse, Larramendi, Kardaberaz, Astarloa, Añibarro, Mogel, Fray Bartolome eta Iztueta. Gogor jokatu zuen euskararen alde, Bizkaiko Batzarretan batzarkideei aktak euskaraz idazteko eta euskal eskolak sortzeko eskatuz. Bere lema nagusia **Euskaldunak euskaraz** izan zen. Irakaskuntza osoa euskaraz jartzeak euskararen etorkizunean izango zuen garrantziaz jabeturik, irakasgai edo asignatura guztiak eta maila guztietan euskaraz jartzea aldarrikatu zuen. Batzarretan aukeratutako 24 kidek osoturiko Euskal Hizkuntza akademia bat sortzea ere proposatu zuen. 1814tik 1835era bitartean *Gabon kantak* argitaratu zituen, 1816tik aurrera, letra erlijiosoez gainera abertzaletasuna bultzatzeko zortzikoak erantsiz. 1815ean *Egunari eusque-rascoa erderazcotic itzuliya Vizcai*, *Guiþuzcoa ta Arabaco Provinciarentzat 1815garren urteraco* argitaratu zuen. 1834an Bizkaiko diputatu karlistei euskara sustatzeko plan oso bat proposatu zien. Haren idazlanik garrantzitsuena 1975ean Arabako Foru Aldundiak Faksimilean argitaratutako *Gutunliburua* dugu. Bertan, hainbat testu jakingarriren ondoan, Euskaltzaindiak 2003an argitaratu zuen hiztegi interesgarria dakar.

XX. mendeko lekuko-eragileak

Aurreko lerroetan euskara galdua duten Arabako zenbait herri orain dela 400 edota 200 urte euskaldun zirela ageriko egiten duten lekukoak

gogoratu ditut. Orain, Araban XX. mendean zehar euskararen alde jardun izan dutenak aurkezten dizkizuet. Banan-banan, dagoeneko hilak ditugunak bakarrik aztertuko ditut, bide batez bizi direnak zerrenda bakarrean bilduz.

Raimundo Olabide Carrera, gasteiztarra (1869-1942). Txikitan erdal-duna izanik, 27 urte zituela hasi zen euskara ikasten. Jesuita hau, hainbat urte irakasle lanetan kanpoan egin ondoren, 50 urte zituela etorri zen Euskal Herrira, haren lanik aipagarrienak honakoak ditugu: *Loyola-tar Eneko Deunaren Gogo-Iñardunak*, 1914an; *Giza-soina* 1916an (7.000 hitzeko hiztegia). 1919ko irailaren 21ean Euskaltzain oso aukeratua izan zen. 1919an *Kristoren imitazionea edo kempisa* (berak *Josu-Kristoren Antzibidea* deitua) argitaratu zuen. 1921ean, eskolak ematetik libre utzi zuten, eta Biblia itzul-tzen hasi zen. Horretarako ebraiera eta grekoa sakondu eta arameera ikasi zuen. Ingeles, aleman eta frantseseko testuak ere aurrean izan zituen. 1931. ean *Itun Berria* argitaratu zuen. Jesuitak etxetik kanporatuak izan zirenetik (1932) iheska ibili zen. Gernikako bonbardaketa egunean bertan izan zen, eta aparteko ahalegina egin omen zuen hiriak sua hartu zuenean etxean zituen paperak eta agiriak salbatzeko. Gero atzerrira joan eta Toulous-en bizi izan zen, bertan hil zela 1942an, ganorabako istripu baten ondorioz. Ordurako txukun prestatua zuen **Biblia osoaren itzulpena**. Itzulpen horren argitalpena, Formosatik horretarako ekarri zuten aita Patxi Etxebarriak burutu zuen 1958an.

Luis Gonzalez de Etxabarri: (1893-1971). Aita medikua izan eta Ubi-dean jaio zen arren, oso-osoan arabartzat jo dezakegu. Kazetaria izan genuen eta jarduera politikoaz gainera, hainbat idazlan idatzi zituen euskaraz batez ere HERMES kultur aldizkarian. Aldizkari horretan argitaratu zituen 5 olerki 1815ean, 7 olerki 1919an, bat 1920an eta beste 2 olerki 1921ean. Beste zenbait aldizkaritan (*Eusko Esnaleak, Egan...*) ere idatzi zuen. 1817an argitaratu zuen *ipuin aberkoiak* lehen liburua, eta 1818an *Urretxindorra* bigarrena. 1925ean Argentinara joan zen, bizitzan zehar kazetari lanetan jardun zuela. Bertan argitaratu zuen **Cantos de Euzkadi** (Arana Goiri-ri buruz emandako azken hitzaldia). 1956an idatz izuen *Vida Vasca-n Illezinak* azken olerkia. 1919an Euskaltzaindiak urgazle izendatu zuen «arabar bizkaiera hizketaren izenean» Odon-Apraizekin batera.

Federiko edo Perderika Belaustegigoitia (1876-1947), euskaltzale eta euskaltzain laguntzaile kartsua Laudion jaioa dugu. Hau ere, euskaldun berria dugu. Filosofia eta Zuzenbide karrerak egin ondoren gazte-gazterik hasi zen txikitan ezagutu zuen Sabin Aranaren *Baserritarra* astekarian lanean. Bilbo utzi eta Durangora joan behar izan zuen bizitzera. Hainbat lan idatzi zituen euskaraz nahiz euskararen alde: 1912an «*De unificación euskérica: una opinión y un proyecto*». Urte berean *Euskerazko ikasbide erraza*. 1918an *Euskal Esnalean: umetxoentzat* (ipuin laburrak), 1918an, *Andoni Deunaren bizitza*. Berak idatzi zituen Euskaltzaindiaren xedeak edo Arau nagusiak. Gipuzkera batuaren eta kanpoko zientzia-hitzei lekua egitearen aldekoa zen. Bere kezkarik nagusienetarikoa irakaskuntza zen, hau da, euskarazko eskolak (1921). Gogor kritikatu zituen fraide, moja eta estatuko ikastetxeak «Euskal Erria iltzeko eta zikintzeko baizik ez dira etxe horiek» eta «Utikan gure lepoz bizi dan eskoletako erdalkeria» oihukatuz. *Esakun txorta* bat ere prestatu zuen. Euskara irakaskuntzan sartze horrek kezkaturik euskara irakastea errazteko honako hauek prestatu zituen: *Para aprender el euskara cantando* (1932), *Loteria Vasca* (1936), *Nire laguntxo*a eta *Euskeraz ikasi nai dut*. 1936an bere erdarazko libururik ederrena, hots, *Hacia una lucha de verdad pro-euskara* idatzi zuen.

Gabirel Jauregi Uribarren, aramaioarra (1895-1945) Aramaioko Etxauguen auzoan jaio zen 1895ean. Ikasketa zibilak eta erlijiosoak egin, eta zientzietan Oviedoko unibertsitatean titulatu ondoren irakasle lanetan jardun izan zuen 1924-1936 arteko urteetan zehar Gasteizko filosofia-etxean. Zientzia alorreko idazlan ugari argitaratu zituen 1931etik 1936ra bitartean *Karmengo Argia* aldizkarian. 1935ean argitaratu zuen *Fisia* (urte betean agortu zena) eta 1936an *Kimia*. Gerratea (1936-1937) Aramaion igaro zuen. Gasteizen adiskide zuen emakume baten senar militarrek salbatu zuen heriotzatik. Zornotzako Larrean hil zen 1945ean bihotzeko gaitzak jota. Pertsona eragilea ere izan bere anaia zen Jose Jauregi karmeldarrekin batera. Berak bultzatu zituen euskara-mundura, besteak beste, ikasle izan zituen Aita Santi Onaindia, Aita Lino Akesolo, Aita Emiliano Barandiaran, Aita Luki Agirre, Aita Antonio Goiria Muniosguren eta Aita Arteaga.

Odon Apraiz Buesa, euskal idazle eta hizkuntzalaria Gasteizen jaioa dugu (1896-1984). Historian doktoretza eskuratu zuen (1912-1917) Madri-

leko Unibertsitatean. Gasteizko familia oso ezagun bateko semea izan zen. Horrek ate asko zabalduko zizkion euskararen alde lan egiteko orduan. 11 urte zituela, aitaitaren etxera Bermeora eginiko bidaiari euskararen balioaz jabetu ostean bere kontura ikasten hasi zen, 1912an Salamancan ikaskide euskaldunekin praktikatu. Udan Aramaioko baserri batera joateko baimena lortu zuen etxean. Euskara ikasteaz batera irakasten ere hasi zen. 1917an euskara eskolak jarri zituen Gasteizen. *Eusko Ikaskuntza* sortzea bultzatu zuen, eta sorrera ekitaldian ageri da Arantzazun 1917an. Campioneekin batera Euskal Patronimia eta Toponimia batzordean egin zuen lan. 1919an, Euskaltzaindia sortu zenean, lehenengotariko euskaltzain urgazle izendatu zuten. 1920an sortu berri zen toponimia batzordean ageri da. Hainbat aldizkaritan parte hartu zuen: *Bizkaitarra*, *Arabarra*, *Euzkadi*, *Euzko Lurra*, *Euskal Herriaren Alde*, *Jesusen Biotzaren Deia*, *Gure Herria*, *Revista Internacional de Estudios Vascos*, *Yakintza* eta abarretan. Izengoiti ugari erabili zituen: *Olarizu*, *P. de Arizondo*, *Ziarpa*, *Argintza*, *Olari eta Apraix'tar Oto*. 1920an beka bat eman zion Euskaltzaindiak eta goi mailako linguistika ikasketak egiten jardun izan zuen Parisen eta Zurichen, bide batez datu-bilketa praktikak eginez. Berehala hasi zen euskarako lanetan. 1921-1925 urteen artean *Irizkindi Irukoitz*a prestatzen parte hartu zuen Lacombe-kin iparraldeko 17 herritan inkestak eginez. Beste hainbeste egin zuen Deba inguruan 12 herritan. 1932an *Eusko Lurrak* Odon Apraizek itzulitako internazionalaren bertsioa argitaratu zuen. Gerraren ondorioz 1950era arte Euskal Herritik kanpo desterratuta bizi izan zen. Urte horretatik aurrera, Gasteizen irakasle. Ehun idazlan labor bano gehiago ditu aldizkarietan sakabanatuta. Itzulpen lanetan ere aritu zen Rafael Alberti-ren *Un fantasma recorre Europa* euskaratuz. Oso kontuan hartzekoa da batez ere *El vascuence en Vitoria y Alava en la última centuria (1850-1950)* liburua. Euskararen alde egindako lan ugari hori aitortuz, Euskaltzaindiak ohorezko euskaltzain izendatu zuen 1968an. Euskal Herriko Adiskideek ohorezko bazkide 1974an eta Eusko Ikaskuntzak *Lekuona Saria* eman zion 1983an. Arabako Aldundiak omenaldi modura 42 ikertzailek eskaini zioten liburua argitaratu zuen 1982an. Henrike Knörr euskaltzainarekin batera XX. mendeko Arabako euskararen lekuko eta eragile nagusia dugu.

Andoni Karmelo Urrestarazu Landazabal, «Umandi» izengoitiaz ezaguna (1902-1993). Araian jaiotako idazle hau 17 urte zituela hasi zen euskara

ikasten Gasteizen, eta gerra aurretik euskarako eskolak ematen jardun. Oso egoera larriak jasan zituen gerratean. Parisen atzerriratuta bizi izan zenean ere, euskara irakasten jarraitu zuen. *Euzko-Deya*, *Euzko Gogoia*, *Goiz Argi* eta beste hainbat aldizkaritan argitaratu zituen bere lanak. Atzerrian 26 urte egin ondoren itzuli zen 1970an arrebaren etxera. Hauek dira bere obra nagusienak: arrakasta handia izan zuen *Gramatika Vasca* 1955ean (hiru argitaraldi izan zituen). *Bizkaierazko aditz-erak*, 1955ean. *Euzkal-elixtiaren betebidea* 1977an, *Euzkal-elixti laburra* 1986an, eta *Euzkal-elixtia* 1989an. Saiakeren artean, *Euskal betekizunak* 1977an eta *Euzkadi'ren ebazkizuna burubidezko oñarriak* 1985ean. *Gentza Bearrean* nobela, ostera, 1985ean. Ez zuen onartu Euskaltzaindiak euskara batua bideratzeko hartutako bidea, Azkueren gipuzkera osotua hartuz eredutzat. 1992an Euskerazaintza herriakademiak Euskera Zain Oso izendatu zuen. Eta uko egin zion Euskaltzaindiak Ohorezko Euskaltzain izendatzeko eginiko eskaintzari. Azken urteak, 1982an hasita, beraren lanik nagusiena ASMO IZTEGIA egiten igaro zituen. Lan erraldoi hori, egilea hil da gero argitaratu zuen bi liburukitan UZEIk. Hamar urte luze egin zituen 3.226 orrialdetan biltzen diren 385.000 fitzak prestatzen. 1984an, Koldo Mitxelena jaunarekin batera Gasteiz hiriko Urrezko Domina jaso zuen.

Antonio Berroeta Alzola (1917-1991). 1917an Orbison jaiotako euskaltzain urgazle hau, hemen aipatu nahi izan dut, bide batez. Hain zuzen ere, Andoni Urrestarazurekin euskara ikasi, eta Gasteizen euskara irakasten eta bultzatzen gogotsu jardun izan zuelako. Haren ikasleak izan ziren, besteak beste, Antonio Agirrezabal, Todor Agirre eta Pelli Martin. Urrestarazuren gramatika zabaltzen parte hartu zuen 1955ean.

Pedro Pujana Agirregabiria, aramaioarra (1915-2001). Aramaioko *Oleta* auzoan jaio zen 1915ean. Apaiz egin ondoren jesuita izateko bidea hartu zuenean Oñako teologia-etxean hasi zen euskarako irakasle-lanetan, Patxi Altuna Salamancara linguistika ikastera joaterakoan. Euskal aditzaz maitemindu zela esan dezakegu, alor hori aztertzen jardun izan baitzuen jo eta ke bizitza osoan zehar. Hainbat aldizkaritan idatzi zuen: *Euskadi* egunkarian (1937), *Zeruko Argian* (1958-1967) eta, baita, *Agur*, *Zer*, *Karmel*, *Kardaberaz*, *Euskerazaintza* eta *Euskara aldizkarietan ere*. Itzulpen alorrean bere lanik nagusiena *Bizkaiko Forua edo Foru Berria* (1981) dugu. Horrez gainera, beste honako

lanok idatzi zituen: *Euskal Aditza bizkaieraz / Flexiones del verbo vizcaíno* (1970); *Oletako euskal aditza, hikako jokabidea* (1977); *Oletako euskal aditza / El verbo vasco de Oleta, flexiones hika del valle de Leintz* (Gatzaga, Eskoriatza, Aretxabaleta, Arrasate); *Del Valle de Anguiozar / Bergara, de Zeanuri y de la zona de Vitoria* (1979). Euskaltzaindiak 1979. urtean izendatu zuen euskaltzain urgazle, eta 1995. urtean, euskaltzain ohorezko. Aramaioko Udalak 1999an seme kutun izendatu zuen. Bilboko Liburu Azokan **Urrezko Luma** eman zioten. Oletako seme honen lana ezinbestekoa dugu Arabako antzinako euskara ezagutzeko.

Henrike Knörr Borrás (1947-2008) Tarragonan jaio eta zazpi urtetik aurrera Gasteizen bizi izan zena. Filosofian lizentziatua, Euskal Filologian Doktorea eta Euskal Unibertsitateko katedraduna izan zen. Euskara ikas-teaz gainera, Araban XX. mendeko bigarren aldirian euskarak izan duen lekukorik eta eragilerik nagusia dugu. Euskara ongi ezagutzeaz gainera, oso gaitua zen, besteak beste, onomastikan eta toponimian. 1977an Euskaltzain osoa izendatu zutenetik, buru-belarri jardun izan zuen euskararen alde lanean Euskaltzaindian nahiz bertatik kanpo. 1984an Onomastika Batzordea sortu zenetik 2001era arte batzorde horretako buru eta gidari izan zen. 1996an Euskaltzainburuorde izendatua izan zen. Gaur hemen bera izango genuen Arabako euskarari buruzko berri hauek ematen, gaixotasunak jo eta iaz hil ez balitz. Oso zaila da Henrikek burutu duen lanaren laburpena egitea. Hain handia eta anitza izan baitzen! Antzinako jakintsuak izan ohi zuten jakintza entziklopediko zabalaren jabe zela esanaz laburbilduko nuke. Bera izan dugu, esan dudan bezala, azken mende erdi honetan Arabako euskararen lekuko eta eragile nagusia. Sancho el Sabio Fundazioak argitaratutako Henrike Knörr-en bibliografian honako datuak irakur ditzakegu: a) Liburuen Katalogoan 61 liburu aipatzen dira; horietatik 23tan bera da egile bakarra edo nagusia; gainerakoetan lankidea. b) Liburuetako idazlanen katalogoan: 30 idazlan ageri dira. c) Aldizkarietako idazlanen katalogoan: 166 idazlan ditu bilduta Sancho el Sabio Fundazioak. Horietatik 79 Euskaltzaindiaren *Euskera* agerkarian argitaratuak, horrela izugarriko begirunea eta fideltasuna erakusten ziola Euskaltzaindiari. Nabarmenezkoa da, baita ere, bera tarteko zela sortutako *Landazuri* aldizkarian argitaratutako kopurua: 24 idazlan, eta horietatik 6 euskaraz. Gasteizeko *Boletín de Información Municipal* deritzanean ere argitaratu zituen 7 lan oso interesga-

rri, hala nola, honako hauek: *Elebitasunaren inguruan*, *Kale izenak ahotan*, *Euskara gurea*, *guztiona* eta *Unibertsitatea Gasteizen*. *Fontes Linguae Vasconum* bilduman 7 lan argitaratu zituen eta *Anuario del Seminario de Filologia Vasca* «Julio de Urquijo» deritzanean beste 7. Hainbat erakunde eta elkarterko kide izan zen, besteak beste Eusko Ikaskuntzako.

Ezagutu zenuten guztiok dakizuenez, jendearekin harremanetan jarduteko aparteko dohainak zituen, pertsona oso irekia zelako. Hori dela eta hartu zuen parte hainbeste jardunaldi, kongresu, nazioarteko bilera eta halakoe-tan. Hizkuntzen ezagupenak ere ateak irekitzen zizkion guzti horretarako. Benetan hutsune handia utzi du eta kostako da leku hori betetzea.

Gaur egungo zenbait ikertzaile, idazle eta eragile

Aurreko guzti horiez aparte, gaur egun hainbat euskal idazle, ikertzaile eta eragile ditugu Araban. Ezin, baina, guztien merezimenduak banan-banan txosten labor honetan azaldu. Ondorioz, beraien izen deiturak jasoko ditut, aitorpen publikoa merezi dutelakoan.

Egunetik egunera idazle berriak plazaratzen zaizkigunez, behar bada, norbait honako zerrenda honetatik kanpo geratuko zait. Hala balitz, esan iezadazue txosten hau argitaratzen denean aipa dezadan. Hor hemen izen bila ibili ondoren, hurrengo hauek aurkitu ditut. Kronologikoki bi multzotan batuko ditut: **1950. urtea baino lehenago jaiotakoak:** Manu Ruiz Urretarazu donostiarra (1941), 1960ean arabar bihurtua; Patxi Uribarren Leturiaga aramaioarra (1942), Anuntxi Arana Murillo, Luiaondokoa (1947) eta Josemari Velez de Mendizabal aramaioarra (1949). **1950. urtea baino geroago jaiotakoak:** Patxi Iturregi audioarra (1952); Xabier Montoia gasteiztarra (1955); Fito Rodriguez gasteiztarra (1955); Patxi Salaberri Muñoa aramaioarra (1956); Mikel Hernandez Abaitua gasteiztarra (1959); Rikardo Arregi Diaz de Heredia gasteiztarra (1960); Xabier Izaga Gonzalez gasteiztarra (1960); Julen Arriolabengoa aramaioarra (1960); Blanca Urgell gasteiztarra (1962); Agurtzane Ortiz de Landaluze Goikolea oletarra (1963); Arantza Ozaeta Elorza, Arrasaten jaiotako aramaioarra (1968); Karmele Jaio gasteiztarra (1970); Edu Zelaieta gasteiztarra (1973); Katixa Agirre

gasteiztarra (1981) eta Jose Luis Ormaetxea Lasaga «Txipi» (1954) Santa Agedan jaio, guraso aramaioarrak izan, eta Gasteizen bizi dena.

Garelako izango dira

Lanari sarrera egiterakoan aipatu dut **gizakiok une eta toki zehatz bazuetan bizi izaten garela**, eta, gure inguru geografiko eta sozio-politikoak hainbatean baldintzatzen duela guk erabili ohi dugun hizkuntzaren bititza.

Gaur egun, gizarte moderno batean bizi gara, eta zeharo aldatu dira giza-kion arteko harremanak. Populazioa ere, industriaren hedapenak, eta komunikabideen baldintzak horretara behartuta, hainbatean hiri handietan pilatuz joan da.

Komunikabide berriak ere (irradiak, telebistak, internet, eskuko telefonoak,...) hor ditugu muga guztien gainetik izugarriko eragina egiten digutela. Herrien arteko harremanak direla tarteko, munduko hizkuntza indartsuen eragin izugarria jasaten ari gara.

Beraz, horiek guztiek euskararen etorkizunari buruzko gogoeta sakona egitera eta iraupena ziurtatzeko irtenbide egokiak jartzera eraman behar gaituzte. Hori horrela, hausnarketarako proposamen batzuk eskaini nahi dizkizuet jarraian.

Une honetan, nire ustetan, bost gune nagusi kontuan izan behar ditugu Araban euskara alorrean, beraren iraupena ahalbideratzeko:

1. **Gune euskalduna zaindu:** Gehiengo euskalduna duen Aramaion aparteko ahalegina egin beharra dugu, bertakoek euskarari eutsi diezaioten, immigrazioaren ondorioz bertaratzen direnei euskara ikasteko bideak eskainiz. Ezinbestekoa dugu gune euskaldunak mantentzea euskarak hizkuntza bizia izaten iraun dezan. Hortik sortzen da gune euskaldunak arreta handiz jagon beharra. Aramaion, bada, aparteko ahaleginak egin beharko dira, euskarak bertako biztanleen eguneroko euskara izaten jarrai dezan.
2. **Gasteiz hiriburuaren eragina kontuan hartuz jardun.** Berau dugu Arabako gizartearen motorra eta bere esku izango da hainbatean eus-

kararen etorkizuna ere. Une honetan gertatzen ari den azkenaldiko immigrazio masiboaren ondorioz hiria handi egiteaz gainera, hiriko erdaldunen kopurua ere handitu egin dela dakusagu. Hainbatean ugaritu da erdaldunen kopurua. Horrela, orain dela 40/45 urte bertaratu-tako enpresetako langile euskaldunek, eta geroago, 25/30 urte inguru dela etorritako Eusko Jaurlaritzako langile euskaldunek, eta unibertsitateko ikasle euskaldunek hainbatean ugaritu badute ere euskararen presentzia, une honetan handia dugu atzera egiteko arriskua. Beraz, aparteko plangintzak beharko ditugu, gizarteko maila guztietan.

3. **Era berean, plangintza bereziak egin beharko dira beste herri handietan ere.** Laudio, Amurrio, Agurain eta abarrek ere aparteko aha-legina eskatzen dute, horrelako industria-guneek eragin handia izango baitute Lurraldearen etorkizunean. Gune horietan ari da jokatzeko hainbatean Arabako euskararen etorkizuna.
4. **Irakaskintza euskaldunari lagungarriak gehitu.** Zer esanik ez, mendeetan zehar euskara galdu duten zenbait herritan euskara berreskuratzeko biderik bakarrenetakoa irakaskuntza dugu. Ikastolek eta euskara-mundura hurbiltzen ari diren eskola publikoek zeregin handia dute honetan. Hala ere, ez dira nahiko eskola hutsak. Euskararen irakaskuntza indartzeko egintza osagarriak bultzatu beharra ikusten dut, hurrek eskolatik kanpo ere euskara erabiltzeko guneak izan ditzaten. *Araba euskaraz, Korrika txikia, Olentzero, Udalekuak*, antzerkiak eta horrelako hainbat egintza bultzatu beharko dira, euskara eskolako horma barrutik kalera ateratzeko.
5. **Adinekoen euskalduntzea areagotu.** Adinekoak euskalduntzeko herrietan egiten ari diren ahaleginak ere txalotzekoak dira. Oso nekez euskaldundu daitezke umeak inguruan euskaldunik ez badute. Kanpotik datozenei ere aukerak eskaini beharko zaizkie euskara ikasiz bertako egin daitezken. Gaur, hemen, jendaurrean txalotu nahi ditut AEK, IKA, Ikastolen Federazioa, Bertsolarien Elkarte eta beste zenbait kultur talde euskara irakasten eta sustatzen egiten ari diren lan eskergaitzogatik, gure begirunerik eta laguntzarik handiena merezi baitu beraien lan horrek.

Arabako Lurraldean euskarak dituen argi-ilunak ikusi ditugu, gainetik izan bada ere. Orain plangintzak egin eta lanari ekitea falta zaigu. Bost gune horiek ardura handiz kontuan hartu beharko genituzke. Jendea hirietan pilatzeak ere aurrerantzean onurak ekar diezazkioke euskarari euskararen aldeko proiektuak egokiro bideratzen jakinez gero. Arabako hiri nagusietako alkateek ardura berezia jarri beharko lukete, nire ustez, euskarari bideak irekitzeko, guztion altxorrik preziatuena den euskarak Araban etorkizunean ere bizirik iraun dezan.

Era berean, Arabako Aldundiko etxean bilduta gaudenez, eskari berezi bat egin nahi nieke Aldundiko arduradunei, Arabako euskara egokiago ezagutzeko bekaren bat edo lantalderen bat sor dezaten, Euskaltzaindiaren gidaritzapean. Historian zehar burututako lanak bildu eta aztertzeaz batera, gaur egungo Otxandio eta Oletako euskara bizia zehazki ikertuz gero, bide egokiak jarriko genituzke, beranduegi izan aurretik Arabako euskara saketik ezagutzeko. Gaur egun grabaketak egiteko ditugun baliabide teknikoek ere aukera ezin hobea eskaintzen digute ahozko euskara jasotzeko zein ikertzeko.

Euskara arabar guztion altxorra dugunez, denok ahalegindu beharko genuke etorkizunean gure gizartea elebiduna izan dadin, eta euskara lehenago mintzatzen zen lurraldeetan berriro ere ahoz aho mintza dadin.

Luze doan berriketa honi amaiera emateko, berriro ere gogora ekarri nahi dut *garelako izango direla*, hau da, euskaldun izaten eta euskarari bizirik iraun dezan beharrezkoak dituen baliabideak eskaintzen jardunez gero, gure atzetik etorriko direnak ere euskaldun izango direla. Hori amesten du, euskarak oraindik bizirik dirauen Arabako Aramaio herriko seme honek.